Rakshit Madan Bagde

▶ To cite this version:

Rakshit Madan Bagde. . , 2022. hprints-03900982

HAL Id: hprints-03900982
https://hal-hprints.archives-ouvertes.fr/hprints-03900982v1

Submitted on 15 Dec 2022

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

Azadi Ka Amrit Mahotsav

भारतीय संविधान आणि सर्वसमावेशकता

- संपादक -

डॉ. रक्षित बागडे

डॉ. किशोर वासनिक

भारतीय संविधान
आणि
सर्वसमावेशकता

संपादक

डॉ. रक्षित मदन बागडे
सहायक प्राध्यापक, अर्थशास्त्र विभाग
स्व.मन्सारामजी पडोळे कला महाविद्यालय,गणेशपुर, भंडारा.
ORCID iD - 0000-0002-7507-0244
Web of Science ResearcherID - AAF-2760-2020
SSRN - Author ID- 4770534
Vidwan-ID: 221858
RePEc Short-ID:pba1869
SciProfiles: 1785217

डॉ. किशोर भाऊदास वासनिक
सहयोगी प्राध्यापक, राज्यशास्त्र विभाग
नटवरलाल माणिकलाल दलाल महाविद्यालय, गोंदिया.

भारतीय संविधान आणि सर्वसमावेशकता

Bhartiy Savidhan Ani Sarvsamaveshakta

© संपादक

प्रथम आवृत्ती — 26 नोव्हेंबर 2022

घोषणा —

“या ग्रंथातील प्रकाशित सर्व लेखांच्या विषयवस्तुशी अथवा लेखकांच्या मतांशी संपादक आणि सल्लागार मंडळ सहमत असेलच असे नाही. प्रकाशीत लेख हे सबंधित लेखकांची स्वत: कृती असुन त्या अनुषंगाने कोणताही वाद निर्माण झाल्यास त्यास सबंधित लेखांचे लेखकच सर्वस्वी जबाबदार असतील.”

Published & Print By -

Notion Press Media Pvt Ltd, Chennai, Tamil Nadu 600095

सल्लागार मंडळ —

डॉ. विजय बन्सोड, नागपुर

डॉ. रवी मनोहर, मुंबई

डॉ. अनिल बन्सोड, वाशिम

प्रा. गौतम धुळधुळे, नागपुर

प्रा. मिलींद नारनवरे, मुंबई

"आपल्या न्याय हक्कांची, संवैधानिक अधिकारांची आणि कर्तव्यांची जाणीव व्हावी यासाठी भारताचे संविधान सर्व सामान्य जनतेला सहज उपलब्ध होणे गरजेचे आहे. "

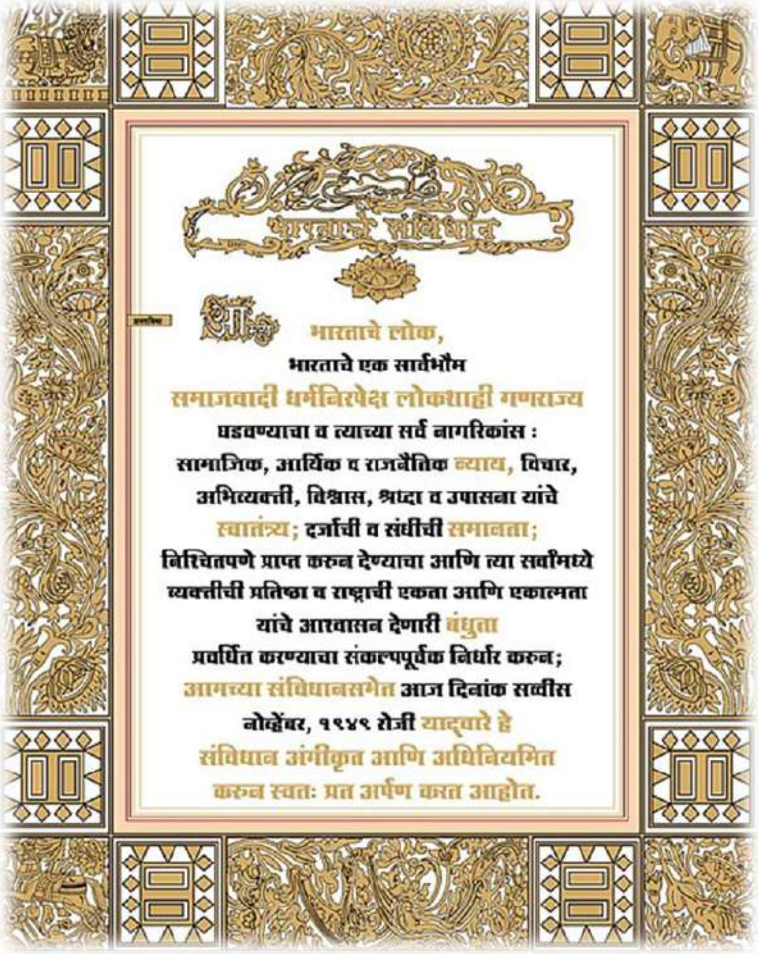

अनुक्रमणिका

अनु. क्र.	लेखक आणि लेख	पान क्र.
1	**महिला सक्षमीकरण आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकराचे कार्य -** डॉ. मोनाली यशवंत बहादुरे, सहाय्यक प्राध्यापक (समाजशास्त्र) नुतन आदर्श महाविद्यालय,उमरेड	5-10
2	अपंगांचे समावेशन आणि समानतेसाठी मानवी हक्क – डॉ. पुनम भीमराव वाघमारे म.वि.प्र.समाजाचे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक.	11-17
3	**Indian Constitution and Commerce -** Dr. Bhavesh M. Jasani, Asst. Prof. N.M.D. College, Gondia (M.S.)	18-23
4	**भारतीय संविधान में मानवाधिकार मूल्यों का स्थान -** डॉ. भारत वालोन्द्रे, दर्शनशास्त्र विभाग प्रमुख, नबीरा महाविद्यालय, काटोल	24-28
5	भारतीय संविधान आणि आपण – प्रा. डॉ. रमेश के. शेंडे ,मातोश्री अंजनाबाई मुंदाफळे समाजकार्य महाविद्यालय, नरखेड, जि. नागपूर (म.रा.)	29-32
6	भारतातील सामाजिक विकासाच्या विविध मुख्य पद्धती किंवा पैलूचा चिकित्सक अभ्यास– डॉ. भगवान सुरेश मनाळ,सहाय्यक प्राध्यापक, समाजशास्त्र विभाग,श्री मुक्तानंद महाविद्यालय गंगापूर जिल्हा औरंगाबाद	33-40
7	**THE CLASH BETWEEN RTI AND THE RIGHT TO PRIVACY-** Dr. Ishwar J. Wagh, Smt. Rajkamal Baburao Tidke Mahavidyalay, Mouda, Dist.Nagpur.	41-47
8	**भारतीय संविधान – सिध्द उपयोगिता –** प्रा. डॉ. एम. जी. मेश्राम, राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख श्रीमती राजकमल बाबुराव तिडके महाविद्यालय, मौदा जि. नागपूर.	48-57
9	**EDUCATION IN CONSTITUTION OF INDIA -** Prof. Parsharam Maroti Thakare, Yashwantrao Chavan College ,Lakhandur Dist-Bhandara	58-62
10	**भारतीय संविधानातील आर्थिक तरतुदी -** Dr. Rakshit Madan Bagde, Assistant Professor, Late. Mansaramji Padole Arts College, Ganeshpur, Bhandara	63-66
11	**भारतीय संविधान व महिलांचे सबलीकरण –** जितेंद्र छोटेलाल दरवडे, (संशोधक विद्यार्थी)एस.एन.मोर कॉलेज, तुमसर	67-71
12	**संविधान मानणारे जागृत आहेत काय ?** सागर रामभाऊ तायडे,भांडूप मुंबई	72-79

भारतीय संविधानातील आर्थिक तरतुदी

Dr. Rakshit Madan Bagde
Assistant Professor,
Late. Mansaramji Padole Arts College, Ganeshpur, Bhandara
ORCID iD - 0000-0002-7507-0244
Web of Science ResearcherID - AAF-2760-2020
SSRN - Author ID: 4770534
Vidwan-ID: 221858

प्रस्तावना –

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे आधुनिक भारताचे थोर अर्थतज्ज्ञ आणि भारतमातेचे एक महान सुपुत्र होते. भारतीय राज्यघटनेचे शिल्पकार म्हणून ते सर्वज्ञात आहेत. भारतीय संविधान, संविधान सभेने 26 नोव्हेंबर 1949 रोजी पारित केले आणि 26 जानेवारी 1950 रोजी अंमलात आले. हा दिवस (26 नोव्हेंबर) भारताचा संविधान दिन म्हणून घोषित करण्यात आला आहे, तर 26 जानेवारी हा दिवस भारतात प्रजासत्ताक दिन म्हणून साजरा केला जातो. भारताचे संविधान हे जगातील कोणत्याही प्रजासत्ताक देशाचे सर्वात लांब लिखित संविधान आहे. भारतीय राज्यघटनेत सध्या फक्त 395 कलमे आणि 12 अनुसूची आहेत आणि ती 25 भागात विभागलेली आहे. परंतु त्याच्या निर्मितीच्या वेळी, मूळ संविधानात 395 कलमे होती जी 22 भागांमध्ये विभागली गेली होती, त्यात फक्त 8 अनुसूची होती.

भारतीय संविधानाचा व्याप हा फार आफाट असा आहे. यात आर्थिक, सामाजिक, राजकीय, तसेच देशाला संचालित करण्याकरिता आवश्यक सर्व बाबींचा समावेश आहे. भारतीय राज्यघटनेने आपल्या सर्व नागरिकांना सामाजिक, आर्थिक आणि राजकीय न्याय देण्याचे वचन दिले आहे. अभिव्यक्ती स्वातंत्र्य, विश्वास, आणि उपासना, संधीची समानता, आणि व्यक्तीचा सन्मान. राष्ट्राच्या एकात्मतेची खात्री देणारा बंधुभाव तीन भागांमध्ये विभागलेला आहे. एक म्हणजे प्रस्तावना, दुसरा मूलभूत अधिकार आणि तिसरा निर्देशात्मक तत्त्वांद्वारे.संबंधित लेखाच्या माध्यमातून आपल्या भारतीय संविधानातील आर्थिक तरतुदींचा आढावा देण्यात आलेला आहे.

'आर्थिक न्याय' हा आधार आपल्या संविधानात दिसून येतो. यात गरिबीचे निर्मूलन, राष्ट्रीय संपत्ती आणि संसाधनांचे सर्वांमध्ये समान वितरण, साधनांच्या उत्पादनात हातभार लावणे, हे राज्याचे उद्दिष्ट आहे

ज्याची परिकल्पना निर्देशक तत्त्वांनी केली आहे. आर्थिक लोकशाही आणि "कल्याणकारी राज्य" स्थापित करणे हे न्यायाचे उद्दिष्ट आहे.

मुख्य आर्थिक तरतुदी –

संविधानातील भाग 4 मधील कलम 38 हे एकमेव कलम आहे जे, न्याय, सामाजिक, आर्थिक आणि राजकीय संदर्भ देते. तथापि, न्यायाची संकल्पना केवळ निर्देशक तत्त्वांपुरती मर्यादित नाही. समानतेशिवाय न्याय मिळू शकत नाही. कलम 14 सर्व व्यक्तींना कायद्यासमोर समानतेच्या मूलभूत अधिकाराची हमी देते. कलम 17 ने अस्पृश्यता नाहीशी केली आणि कलम 25 ने अस्पृश्यांसाठी सर्व सार्वजनिक हिंदू धार्मिक मंदिरे उघडण्याची तरतूद करणारा कोणताही कायदा करण्याची परवानगी दिली. म्हणून, भाग–III च्या तरतुदींमध्ये राजकीय आणि सामाजिक न्यायाचीही तरतूद दिसून येते.

'सामाजिक आणि आर्थिक न्याय' या अभिव्यक्तीमध्ये 'सामान न्याय' या संकल्पनेचा समावेश आहे जो आर्थिक असमानता दूर करणे आणि समाजातील असमानता यांच्यातील अन्याय दूर करणे दर्शवितो. वेगवेगळ्या कर आकारणीद्वारे असमानता कमी करण्यापेक्षा, कर्जमुक्ती देणे किंवा कराच्या संबंधांचे नियमन करणे, याचा अर्थ असाही आहे की ज्यांना बेकायदेशीर मोलमजुरी करून संसाधनापासून वंचित ठेवले गेले आहे त्यांना मालमत्ता पुनर्संचयित करणे याकरिता, हे साध्य करण्याचे साधन म्हणून संपत्तीच्या सक्तीच्या पुनर्वितरणाचे स्वरूप म्हणून भौतिक संसाधनांची न्याय्य विभागणी हे तत्व आपणास दिसून येते.

कलम 14 कायद्यासमोर समानता.

कलम 15 धर्म, वंश, जात, लिंग किंवा जन्मस्थान या आधारावर भेदभाव करण्यास प्रतिबंध.
कलम 16 सार्वजनिक रोजगाराच्या बाबतीत संधीची समानता

कलम 17 अस्पृश्यता निर्मूलन.

कलम 18 पदव्या रद्द करणे

कलम 19 अभिव्यक्ती स्वातंत्र्य.

कलम 20 गुन्ह्यांसाठी दोषी ठरविण्याच्या संदर्भात संरक्षण

कलम 21 जीवन आणि वैयक्तिक स्वातंत्र्याचे संरक्षण.

कलम 22 काही प्रकरणांमध्ये अटक आणि अटकेपासून संरक्षण

कलम 23 मानवी रहदारीचे संरक्षण आणि सक्तीचे श्रम.

कलम 24 कारखान्यांमध्ये किंवा खाणींमध्ये किंवा इतर कोणत्याही धोकादायक कामात मुलांना कामावर ठेवण्यास मनाई.

कलम 25–28 धर्म स्वातंत्र्य.

कलम 29–30 अल्पसंख्याकांच्या हिताचे संरक्षण.

कलम 32 संविधानाच्या या भाग – III द्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारांच्या अंमलबजावणीसाठी न्यायिक उपाय.

कलम 38 लोककल्याणाचा प्रचार

कलम 39 उपजीविकेचे पुरेसे साधन; समाजाच्या भौतिक संसाधनांचे समान वितरण; समान कामासाठी सामान्य चांगल्या समान वेतनासाठी उत्पादनाच्या साधनांचे वितरण; कामगार, पुरुष आणि स्त्रिया आणि मुलांचे आरोग्य आणि सामर्थ्य यांचा प्रचार, बालक आणि तरुण शोषणापासून संरक्षण कलम

कलम 39 अ समान न्याय आणि मोफत कायदेशीर मदत.

कलम 41 काही प्रकरणांमध्ये काम करण्याचा, शिक्षणाचा आणि सार्वजनिक मदतीचा अधिकार

कलम 43 कामाच्या न्याय्य आणि मानवी परिस्थिती आणि मातृत्व आराम.

कलम 44 कामगारांसाठी जीवनावश्यक मजुरी

कलम 45 मुलांसाठी मोफत आणि सक्तीचे प्राथमिक शिक्षण.

राज्यघटनेच्या कलम 38 मध्ये राज्याला असे आदेश दिले आहेत की, सामाजिक व्यवस्थेची सुरक्षितता आणि संरक्षण करून लोकांच्या कल्याणासाठी प्रयत्न करावेत. उत्पन्नातील असमानता कमी करण्यासाठी आणि

वेगवेगळ्या क्षेत्रात राहणाऱ्या किंवा वेगवेगळ्या व्यवसायात गुंतलेल्या व्यक्ती आणि लोकांच्या गटांमधील आर्थिक स्थिती, सुविधा, संधी यामधील असमानता दूर करण्याचा प्रयत्न करणारे जीवन प्रदान करावे.

न्याय, स्वातंत्र्य, समता आणि बंधुता ही सर्वोच्च मूल्ये समतावादी सामाजिक, आर्थिक आणि राजकीय लोकशाहीची स्थापना करण्यासाठी संविधानाने आज्ञा दिली आहे. कलम 23 आणि 24 असा आदेश आहे की, 14 वर्षांपेक्षा कमी वयाच्या कोणत्याही मुलाला कोणत्याही कारखान्यात किंवा खाणीत किंवा इतर कोणत्याही धोकादायक रोजगारात काम करता येणार नाही.

सारांश–

भारतीय संविधानातील आर्थिक तरतुदी ह्या आजच्या युगाच्या अनुषंगाने अत्यंत समर्पक आणि मानवी हिताच्या आहेत. या सर्व तरतुदी ह्या आर्थिक आणि देशाच्या विकासात भर टाकणाऱ्या आहेत. यात महत्वाचा प्रश्न आहे तो अमलबजावणीचा जर अमलबजावणी योग्य झाली तर देशाचा यात आर्थिक विकासाचं साध्य होणार आहे.

संदर्भ –

Mahantesh G. S., 2018, Social and Economic Justice under Constitution of India: A Critical Analysis - International Journal of Law Management & Humanities, Volume 2, Issue 1, ISSN: 2581-5369

Sharma G. S., 1966, ECONOMIC JUSTICE AND THE INDIAN CONSTITUTION: SOME IMPLICATIONS OF THE "BONUS" CASE , Journal of the Indian Law Institute, Vol. 8, No. 3JULY-SEPTEMBER

https://en.wikipedia.org/wiki/Constitution_of_India

https://legislative.gov.in/sites/default/files/COI...pdf

www.constitutionofindia.net

भारतीय राज्यघटना हा भारताचा सर्वोच्च कायदा आहे. संविधान हे मूलभूत राजकीय संहिता, संरचना, कार्यपद्धती, अधिकार आणि सरकारी संस्थांची कर्तव्ये आणि मूलभूत अधिकार, मार्गदर्शक तत्वे आणि नागरिकांच्या जबाबदाऱ्या निर्धारित करणारी चौकट मांडते. हे जगातील सर्वात लांब लिखित राष्ट्रीय संविधान आहे. संविधान भारताला सार्वभौम, समाजवादी, धर्मनिरपेक्ष आणि लोकशाही प्रजासत्ताक घोषित करते, तेथील नागरिकांच्या न्याय, समानता, स्वातंत्र्य आणि बंधुत्वाला चालना देण्यासाठी प्रयत्नांची हमीदेते.